

La presa de possessió de la quèstia de les aljames jueves de Falset i Móra (1443)

Carles DÍAZ MARTÍ

ORCID: 0009-0005-7124-6774

Rebut: 03.09.2024 — Acceptat: 10.06.2025

Resum. La percepció de la quèstia dels jueus de les aljames de Falset i Móra va passar dels comtes de Prades als vescomtes d'Illa i de Canet arran del matrimoni dels fills d'aquestes dues cases nobiliàries. El traspàs es va fer efectiu el 1443 en dos actes protocol·laris de presa de possessió, un a Falset i l'altre a Móra, en els quals es van llistar els caps de família de les dues aljames jueves. El present article analitza aquest document a la llum de la resta de dades conegudes d'aquestes dues comunitats en el segle xv.

Paraules clau: població jueva, comtat de Prades, comtat de Cardona, vescomtat d'Illa i Canet, capítols matrimonials

The taking of possession of the tax farm (*quèstia*) of the Jewish *aljamas* of Falset and Móra (1443)

Abstract. The right to collect the *quèstia* tax from the Jews of the *aljamas* (a term used to designate self-governing communities of Moors and Jews living under Spanish rule) of Falset and Móra was transferred from the Counts of Prades to the Viscounts of Illa and Canet following a marriage between members of the two noble houses. The transfer was implemented in 1443 through two notarial acts, one drawn up in Falset and the other in Móra, which listed the heads of the families of the two

Correspondència: Carles Díaz Martí. A/e: carlesdmarti@gmail.com.

Jewish *aljamas*. This article analyses those documents in the light of the other information known about the two communities in the 15th century.

Keywords: Jewish population, County of Prades, County of Cardona, Viscounty of Illa and Canet, Marriage agreements

1. Introducció

Falset i Móra tenien a l'edat mitjana comunitats jueves d'una certa entitat, ja que ambdues disposaven d'aljames. El coneixement que se'n té, però, és força limitat perquè la documentació que més informació podia aportar, la notarial i parroquial de les dues poblacions, ha desaparegut per al període medieval.

És gràcies a altres fonts que alguns historiadors han pogut donar els noms d'alguns jueus o jueves de Falset i Móra i de part de les seves activitats.¹ La informació obtinguda, però, és fragmentària, escassa i dispersa, sobretot en el cas de Móra.² Quant a dades de la població jueva en conjunt, en un consell general de Falset el 1402 hi havia 22 caps de família jueus per 102 de cristians,³ i 34 a Móra en vigílies de l'expulsió de 1492.⁴

El present treball pretén fer una aportació al coneixement d'aquestes dues aljames. Es basa en un document, trobat a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), que inclou una llista de caps de família de les aljames

1. Destaquem la informació que s'ha extret de la documentació de l'Aleixar i Valls (SECALL, *Les jueries medievals tarragonines*, p. 65-73), Cervera (LLOBET, «Jueus i conversos de Falset») i Tortosa (CUBELLS, *The jews of Tortosa*, p. 37, 50-51, 65-66, 87, 109, 122, 127, 131, 149 i 156), així com les aportades per als jueus de Falset a partir de la cancelleria del comtat de Prades i baronia d'Entença (GORT, *Història de Falset*, p. 119-126).

2. A CASTELLVELL, «Els habitants de Móra l'any 1332», p. 119-120, hi ha un resum de dades de jueus morencs des del segle XIII fins al XV.

3. GORT, *Història de Falset*, p. 98. Val a dir que, dos anys abans, els assistents a un consell general de Falset eren 251, 199 cristians i 52 jueus (GORT, *El comtat de Prades i la baronia d'Entença*, p. 373), unes xifres tan diferents de les de 1402 que han de tenir algun tipus de justificació, encara no donada. Potser aquests 52 jueus eren tots els de la baronia, atès que no n'hi ha de la resta de llocs, on sabem que en realitat sí que hi havia jueus, com a Móra? En tot cas, la proporció que mostra de jueus respecte al total de la població és semblant, entre el 17 i el 20 %.

4. RIERA, «L'expulsió dels jueus de Tortosa», p. 34.

de Falset i Móra el 1443, pràcticament a mig camí entre els pogroms de 1391 i l'expulsió de 1492. El document és inclòs a l'apèndix documental.

2. El context

El context del document són les conseqüències de l'aplicació del pacte matrimonial entre Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet, fill primogènit del vescomte d'Illa i de Canet Bernat Galceran II de Pinós i de Fenollet, i Margarida, filla dels comtes de Cardona i de Prades, Joan Ramon Folc II i Gonçalva Eiximenis d'Arenós, coneguda també com a Joana de Prades. Els capítols de l'enllaç es van fermar en el castell de Cardona l'11 d'octubre de 1441 i foren presos pel notari barceloní Bernat Noves.⁵ No es coneix el contingut d'aquests capítols, però sí que ha quedat constància, entre els protocols d'aquest notari, d'alguns actes jurídics i protocol·laris que són fruit del pacte matrimonial. Concretament, es tracta de preses de possessió de rendes i drets tant per la donació del dot que la núvia va aportar al seu futur marit com per l'obligació del nuvi d'assegurar-lo a la seva futura muller com a garantia en el cas que s'hagués de retornar (restitució de dot).

Aquestes transmissions patrimonials entre les cases nobiliàries dels Cardona i de Prades, d'una banda, i els Pinós, de l'altra, arran del matrimoni esmentat s'inscriuen en un procés de relleu generacional d'ambdues famílies entre 1441 i 1444. El pare de la núvia, Joan Ramon Folc II de Cardona, havia esdevingut comte de Cardona el 1441 en morir el seu pare.⁶ La mare de la núvia, Joana de Prades, comtessa titular de Prades des de 1425, deixaria el comtat al seu fill, Joan Ramon Folc III de Cardona i de Prades, el 1444.⁷ I a final de 1443 va morir Bernat Galceran II de Pinós i de Fenollet, de manera que el nuvi ja s'intitulava vescomte d'Illa i de Canet el 1444, tot prenent possessió de la senyoria.⁸

L'aplicació de les clàusules del pacte matrimonial va implicar que el nuvi prengués possessió de la quèstia dels jueus de les aljames de Falset i de Móra

5. La data i el lloc dels capítols matrimonials coincideixen amb els donats en la genealogia del llinatge Pinós escrita per Bernat Galceran de Pinós el 1620 (CUADRADA i GARRIGA, coord., *El rescat de les cent donzelles*, p. 296).

6. SERRA, *Història de Cardona*, vol. 1, p. 370.

7. GORT, *El comtat de Prades i la baronia d'Entença*, p. 461 i 491.

8. SERRA, *Baronies de Pinós i Mataplana*, vol. 1, p. 229.

l'agost de 1443. Però no va ser l'única renda que la núvia va traspasar-li. Entre el 4 i el 9 de setembre, el nuvi va possessionar-se de 10 lliures anuals sobre les salines de Cardona i de les quèsties de Pujalt i Ardèvol.⁹ En contrapartida i com a garantia del dot, a final del mes d'agost, un representant de la núvia va rebre personalment l'obligació de les universitats de la Pobla de Lillet, Toses, Castellar i Gironella, que respondrien econòmicament en cas de restitució de dot.¹⁰

3. La presa de possessió de la quèstia dels jueus de Falset i de Móra

A la cinquena clàusula dels capítols matrimonials es preveia donar al nuvi la quèstia que la comtessa Joana de Prades, mare de la núvia, rebia dels jueus de les aljames de Falset i de Móra i que atenyia la xifra de 1.400 sous anuals. Malgrat que el document no ho digui, de ben segur que estava relacionat amb el dot de la núvia.

Com a conseqüència d'aquesta obligació contreta en els capítols matrimonials, calia notificar als afectats que la quèstia s'havia de satisfer en endavant a Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet en lloc de fer-ho a la comtessa Joana de Prades, i recollir dels jueus tant el jurament que així ho respectarien com l'homenatge al nou beneficiari, tal com era costum a l'època.

Ni la comtessa de Prades ni el fill del vescomte van acudir presencialment a l'acte. El 10 d'agost de 1443 i des de Cardona, la comtessa va donar poders a Arnau Peiró, draper de Prades, que des d'aquesta vila els va traspasar al llicenciat en decrets Alexandre Adret, habitant de Falset, i a Berenguer Jardí i Antoni Saurina, de Móra.

El 18 d'agost va ser el dia escollit per convocar l'aljama de Falset, concretament a l'escola dels jueus. L'encarregat de la convocatòria fou el batlle de la vila, Antoni Torres. La comtessa hi era representada per Alexandre Adret, que

9. AHPB, Bernat Noves, *Decimum septimum manuale*, 1443, maig, 23 - 1444, setembre, 14, f. 57v-59r i bossa. Quant a la quèstia d'Ardèvol, es va fer la presa de possessió el 9 de setembre de 1443. Tanmateix, com que només hi va intervenir el notari dels comtes de Cardona, es va haver de repetir el 9 de febrer de 1444 perquè Galceran Galceran VII de Pinós, aleshores ja vescomte d'Illa i de Canet, exigia que hi hagués el notari de la seva part, que era Bernat Noves (f. 58v-59r).

10. AHPB, Bernat Noves, *Decimum septimum manuale*, 1443, maig, 23 - 1444, setembre, 14, f. 48v-50v.

va notificar a l'aljama, per mitjà de l'escrivà jurat, el canvi en el pagament de la quèstia. Els 14 caps de família presents hi van estar conformes, van jurar per la llei mosaica i, finalment, van prestar homenatge de mans i boca a l'espatlla dreta al representant del fill de vescomte, el donzell Eimeric Sallent.

Dos dies més tard, el 20 d'agost, es va repetir l'acte a l'escola de l'aljama de Móra. El representat de la comtessa va ser Berenguer Jardí i el convocant, el batlle de la localitat, Arnau Pedrer. Hi havia 20 caps de família presents i un dels secretaris era absent.

L'endemà, des del castell de Cardona, Joan Ramon Folc III de Cardona i de Prades va confirmar tant els instruments de procura fets per la seva mare a favor del draper Arnau Peiró com la presa de possessió de la quèstia dels jueus de les dues aljames per part de Galceran Galceran de Pinós.¹¹

En l'acte de transmissió de la quèstia hi podem observar un dels seus trets més definitoris: era directament imposat per la senyoria als jueus, sense intervenció de cap estructura municipal intermèdia.¹² Ara bé, no era la Corona, a qui tradicionalment s'ha atribuït la percepció d'aquest impost,¹³ la que el cobrava a les aljames de Falset i de Móra a mitjan segle xv, sinó que era propietat dels comtes de Prades i barons d'Entença, ja que d'altra manera no l'haurien pogut transferir.

Volem remarcar un parell d'aspectes. En primer lloc, la quantia d'aquesta exacció. Els 1.400 sous barcelonesos anuals són el doble del que es cobrava pel mateix concepte de l'aljama jueva de Cervera als volts de 1430 i el 1450, amb una població d'entre 46 i 49 famílies.¹⁴ La pressió fiscal d'aquest impost era, per tant, molt més gran a Falset i Móra que a Cervera a mitjan segle xv. I seria així malgrat que les 35 famílies de Falset i Móra documentades el 1443 no representessin el total de la població jueva en aquestes dues poblacions, sinó tan sols el mínim de dues terceres parts que el document afirma que hi havia.

En segon lloc, ens preguntem si les aljames de Falset i de Móra eren les úniques que hi havia a mitjan segle xv al comtat de Prades i a la baronia d'Entença. Si fos així, la de l'Aleixar, ben documentada a mitjan segle xiv, amb una població al voltant de la quarantena de famílies, no hauria arribat al segle xv.

11. AHPB, Bernat Noves, *Decimum septimum manuale*, 1443, maig, 23 - 1444, setembre, 14, f. 47v.

12. VERDÉS, «La població de l'aljama de Cervera», p. 87.

13. FORCANO i HURTADO, *Atles d'història dels jueus*, p. 76.

14. VERDÉS, «La població de l'aljama de Cervera», p. 109-110; LLOBET, «Una sentència arbitral».

De fet, no hem trobat cap referència a la seva existència després del pogrom de 1391¹⁵ i el fet que no estigui inclosa en la donació de la quèstia apunta en la mateixa direcció. També és significatiu que no aparegui cap jueu de l'Aleixar a la documentació notarial sobre els jueus de Tortosa entre 1373 i 1492.¹⁶

4. Els caps de família jueus de Falset i Móra

Els dos secretaris de l'aljama de Falset eren Jucef Samuel de Tolosa i Astruc Bonsenyor i la resta de caps de família, Caravida Mercadell, Jaccell Descallar, Cresques Bonsenyor, Abram Salom, Jafudà Aaron, Samuel Astruc de Tolosa, Vidal Mercadell, Joana Cofen, Salamó Atzay, Jucef Cofen, Bonjuà Joana i Jacob Castella.

La bibliografia aporta informació d'algunes d'aquestes famílies jueves, de la qual seleccionem les més properes a l'any 1443. Així, el de Tolosa, un llinatge que es va estendre per les jueries tarragonines, consta a Falset des de l'inici del segle XIV fins al principi del segle XV. De fet, en una làpida hebraica trobada a Falset hi ha inscrit el nom d'Isaac de Tolosa. Hi ha diversos jueus falsestans documentats amb aquest nom, el darrer dels quals el 1416.¹⁷ Ezequiel Gort dona notícia d'altres membres d'aquesta família a Falset: Jucef de Tolosa (1392), Abraham de Tolosa (1397) i Abraham Samuel de Tolosa (1407).¹⁸

Uns altres són els Mercadell. De fet, el 1433 s'ha documentat el draper Vidal Mercadell,¹⁹ segurament el mateix que una dècada més tard formava part de l'aljama falsestana. Un altre Mercadell, David, ja s'havia convertit al cristianisme el 1415.²⁰

Un altre jueu de qui hi ha alguna referència, tot i que no segura, és Astruc Bonsenyor, que podria ser fill de la jueva Tolrana i de Bonsenyor Gracià. El 1429, Tolrana vivia a Falset i Astruc Bonsenyor, a Agramunt.²¹ En canvi, no apareix en la llista de 1443 cap Almolí, tot i que en consten dos a Falset el

15. LASCORZ, «El judaisme a les comarques de Tarragona», p. 473.

16. CUBELLS, *The jews of Tortosa*.

17. SECALL, «Una nova inscripció hebraica de Falset».

18. GORT, *Història de Falset*, p. 122-124.

19. LLOBET, «Jueus i conversos de Falset», p. 26.

20. GORT, *Història de Falset*, p. 125.

21. LLOBET, «Jueus i conversos de Falset», p. 26.

1428,²² ni el pelleter Samuel Nager, que el 1444 va fermar un debitori a un jueu de Tortosa.²³ Tanmateix, cal tenir ben present que a la llista hi podrien faltar alguns jueus falsetans que, per alguna raó, no pogueren assistir a la presa de possessió de la quèstia.

Quant a Móra, el 1443, els secretaris eren Abraham Joana, àlies *Colom*, i Aaron Castella, i la resta de caps de família, Sullam Saporta, Abraham Astruc, Jacob Massana, àlies *Menahem*, Jenton Xanxell, Mosse Albalà, Samuel Simó, Isaac Castella, Isaac Vinaig, Mosse de Besalú, Jucef Annuba, Jantol Andalí, Abraham Vinaig, Baró Albalà, Abraham Xanxell, Abraham Atzay, Jucef Andalí, Mosse Joana, Salamó Atziz i Jucef Xanxell.

Hem localitzat dues referències externes. En primer lloc, Jacob Massana, sempre que un dels secretaris de l'aljama que apareix en el plet dels sarraïns i dels jueus de Móra contra els cristians de 1421-1422, Jacob Marana, hagi estat transcrit amb error i sigui la mateixa persona.²⁴ Després, un Jauxell, sense més precisió en el nom, jueu de Móra, que va comprar un censal mort a un musulmà de Tortosa el 1440.²⁵ Segurament és algun dels tres Xanxell que apareixen en la llista de 1443.²⁶

5. Consideracions finals

Malgrat que no es pot dir que els caps de família que apareixen en les llistes de les aljames de Falset i Móra el 1443 siguin exactament tots els que hi havia en realitat, perquè n'hi podria haver d'absents, és una referència interessant a l'hora de mesurar la importància relativa d'aquestes dues jueries a mitjan segle xv i la seva evolució històrica des del pogrom de 1391.

El nombre de 14 famílies jueves a Falset —a tot estirar 21 si faltés exactament un terç de tota l'aljama—, en comparació amb les 22 de 1402 —una dada que, en procedir d'una reunió de l'aljama, també pot ser defectiva—, indica un retrocés. Tot i que no és possible determinar-ne la magnitud exacta, sembla prou significatiu.

22. LLOBET, «Jueus i conversos de Falset», p. 25.

23. CUBELLS, *The jews of Tortosa*, p. 131.

24. TORNÉ, «Plet de sarraïns i jueus», p. 230.

25. CUBELLS, *The jews of Tortosa*, p. 127.

26. Creiem que la diferència entre Jauxell i Xanxell rau en la interpretació del nom del jueu per part de l'escrivà i/o de la transcripció posterior.

No és difícil assignar com a responsable d'aquesta davallada la política antisemita de Benet XIII, coronada amb la Disputa de Tortosa de 1413, que tenia com a objectiu forçar la conversió dels jueus al cristianisme. Alfons el Magnànim va rebaixar aquestes mesures, però el mal a les comunitats hebrees ja estava fet, com ho mostra el fet que els batejos a Tortosa van ser massius.²⁷

En aquest sentit, és simptomàtica la presència d'alguns conversos a Falset en aquells anys, segurament tan sols una petita part dels que realment hi devia haver. Alguns hi anaren des de Barcelona després del pogrom de 1391, com Lluís de Junyent, abans Astruc Isaac Adret.²⁸ David Mercadell, jueu de Falset, ja era convers el 1415, com hem vist més amunt. I no és agosarat suposar que el delegat de la comtessa de Prades en la donació i presa de possessió de la quèstia dels jueus de Falset, Alexandre Adret, fos convers o fill de conversos, atès l'origen hebraic d'aquest cognom. Que els conversos s'hi havien assentat ho posen de manifest les diverses actuacions empreses contra ells per part dels tribunals inquisitorials a partir de 1489.²⁹

No hi ha dubte que a Móra, a mitjan segle xv, hi havia l'aljama més grossa del comtat de Prades i de la baronia d'Entença, clarament per sobre de la de Falset. Però no tan sols això: les 34 famílies jueves de Móra de 1492, comparades amb altres localitats (32 de Tortosa, 7-8 de Montblanc, 14 de Girona, 17 de Tarragona, 32 de Cervera, 38 de Lleida i 14 de Perpinyà), mostren que va arribar al moment de l'expulsió com una de les aljames més grans de Catalunya. De fet, els comissaris encarregats d'inventariar els béns dels jueus abans de l'expulsió van dir que a Móra n'hi havia molts.³⁰ La dada de 1443, per tant, consolida la rellevància de l'aljama morenca, que també es manifesta en l'oposició a l'intent dels cristians de fer-los pagar un impost el 1421, acció en la qual van actuar de la mà de l'aljama musulmana.³¹

A causa de la manca de dades de l'aljama jueva de Móra es fa difícil traçar-ne l'evolució durant la primera meitat del segle xv. Disposem de dues dades. Tot i que són indicis relativament febles, les prenem en consideració perquè no en coneixem d'altres. La primera està relacionada amb la Disputa de Tortosa (1413). Se sap que, de deu jueus notables que es convertiren al cristianisme,

27. MATEU, «Marginació i segregació de la minoria jueva», p. 57-59.

28. PONS, *La societat jueva conversa*, p. 104.

29. SECALL, *Les jueries medievals tarragonines*, p. 73.

30. RIERA, «L'expulsió dels jueus de Tortosa», p. 34-35.

31. TORNÉ, «Plet de sarraïns i jueus».

dos eren de Falset i un de Móra.³² La segona és la relació amb els jueus tortosins. N'hi ha tres de documentades amb els jueus de Móra que corresponen als anys 1385, 1440 i 1492. En canvi, de Falset, que és més lluny de Tortosa, n'hi ha nou, però només dues són posteriors al 1415.³³ Amb totes les reserves i donant per assentat que qualsevol altra troballa documental pot posar-ho en entredit, aquests lleus indicis apunten que a principi del segle xv l'aljama de Móra era més petita o, en el millor dels casos, d'una magnitud semblant a la de Falset.

En aquestes circumstàncies hipotètiques, és probable que la de Falset es veiés més afectada per l'etapa antisemita endegada per Benet XIII i que iniciés un període de decaïment, mentre que la de Móra, tal vegada destí d'alguns jueus que fugien d'algunes ciutats i viles on l'ambient s'havia tornat molt hostil, va començar una etapa de consolidació i lleuger creixement global dins d'un context general de demografia força modesta.

No es pot oblidar que la dinàmica demogràfica de les dues aljames devia estar també lligada a l'evolució de les respectives poblacions, presa amb totes les precaucions per les poques dades que hi ha i el marge d'error important que presenten. Mentre Falset va passar de 124 focs (102 cristians i 22 jueus) el 1402 a 178 el 1496, Móra va augmentar de 76 (55 cristians i 21 musulmans)³⁴ a 182 (130 cristians i 52 musulmans) entre 1400 i 1496.³⁵ Per tant, en una dinàmica global de creixement durant el segle, Móra va tenir un augment més destacat. La seva aljama jueva representava, al moment de l'expulsió, aproximadament un 16 % dels seus focs, força semblant a la que tenia Falset el 1402.

No podem descartar que a Móra hi hagués una major tolerància vers la diversitat confessional, ja que hi havia les tres religions monoteistes. A banda dels cristians, comptava amb una aljama musulmana força important i una aljama jueva. En tot cas, sigui per una o altra raó, o per una combinació de totes, el que es desprèn de les dades de Móra és que la seva juevia no va decaure globalment durant el segle xv i que aleshores va tenir una rellevància que la manca de dades no permet besllumar adequadament. Tant de bo noves recerques documentals puguin fer noves aportacions en aquest camp.

32. PACIOS, *La Disputa de Tortosa*, vol. 1, p. 63.

33. CUBELLS, *The jews of Tortosa*.

34. Segurament s'hi haurien de sumar alguns focs jueus si els 52 de Falset procedissin també d'altres llocs de la baronia d'Entença, tal com hem apuntat a la nota 3.

35. GORT, *El comtat de Prades i la baronia d'Entença*, p. 373-374 i 569.

Bibliografia

- CASTELLVELL DÍEZ, Ventura. «Els habitants de Móra l'any 1332». *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 23 (2012), p. 111-128.
- CUADRADA, Coral; GARRIGA, Montserrat (coord). *El rescat de les cent donzelles o de Sant Esteve*. Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca; Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2018.
- CUBELLS I LLORENS, Josefina. *The jews of Tortosa 1373-1492. Regesta of documents from the Archivo Histórico de Protocolos de Tarragona*. Jerusalem: Ginzei Am Olam, The Central Archives for the history of the Jewish People: Hispania Judaica, The Hebrew University of Jerusalem, 1991.
- FORCANO, Manuel; HURTADO, Víctor. *Atlas d'història dels jueus de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 2022.
- GORT I JUANPERE, Ezequiel. *El comtat de Prades i la baronia d'Entença en els temps medievals*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 2013.
- *Història de Falset*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 2003.
- LASCORZ ARCAS, Francisco Andreu. «El judaisme a les comarques de Tarragona». *Podall*, 5 (2016), p. 470-486.
- LLOBET I PORTELLA, Josep M. «Jueus i conversos de Falset esmentats en documents notariais de Cervera». *Lo Violí*, 9 (2010), p. 24-26.
- «Una sentència arbitral sobre qüestions de l'aljama dels jueus de Cervera (1446)». *Tamid*, 7 (2011), p. 73-85.
- MATEU BOADA, Enric. «Marginació i segregació de la minoria jueva a les comarques tarragonines: de finals del segle XIII fins a l'expulsió». En: PIÑOL ALABART, Daniel (coord.) *Història dels altres: Exclusió social i marginació a les comarques tarragonines (segles XIII-XX)*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili: Cercle d'Estudis Històrics i Socials «Guillem Oliver» del Camp de Tarragona, 2019.
- PACIOS LÓPEZ, Antonio. *La Disputa de Tortosa*. Madrid; Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Arias Montano, 1957.
- PONS CASACUBERTA, Xavier. *La societat jueva conversa a la Barcelona baixmedieval, 1391-1440*. Barcelona: Fundació Noguera, 2021.
- RIERA I SANS, Jaume. «L'expulsió dels jueus de Tortosa». *Recerca*, 3 (1999), p. 25-50.
- SECALL I GÜELL, Gabriel. *Les jueries medievals tarragonines*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1983.
- «Una nova inscripció hebraica de Falset». *Quaderns d'Història Tarraconense*, 5 (1985), p. 145-146.

SERRA VILARÓ, Joan. *Baronies de Pinós i Mataplana: Investigació als seus arxius*. Vol. 1. Bagà: Centre d'Estudis Baganesos, 1989.

— *Història de Cardona*. Vol. 1. Tarragona: Sugrañes, 1962.

TORNÉ CUBELLS, Josep. «Plet de sarraïns i jueus de Móra contra els cristians de la població, 1421-1422». *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 20 (2009), p. 227-240.

VERDÉS I PIJOAN, Pere. «La població de l'aljama de Cervera durant el segle xv a través de la quèstia dels jueus». *Miscel·lània Cerverina*, 23 (2018), p. 85-114.

Apèndix documental

1

1443, agost, 18. Falset

Alexandre Adret, llicenciat en decrets i habitant de Falset, en qualitat de procurador substitut de Gonçalva Eiximenis d'Arenós, àlies Joana de Prades, consort del comte de Cardona i de Prades, comtessa de Prades i senyora de la baronia d'Entença, fa saber a l'aljama jueva de Falset que, a causa d'una obligació que hi ha en els capítols matrimonials entre Margarida, filla dels comtes de Cardona i de Prades, i Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet, fill de Bernat Galceran II de Pinós i de Fenollet, vescomte d'Illa i de Canet, han de satisfer a Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet la quèstia de 1.400 sous anuals que les aljames de Falset i Móra li han de pagar cada any. Els jueus de l'aljama accepten unànimement la petició, presten homenatge a Eimeric Sallent, procurador del vescomte d'Illa i de Canet i del seu fill, Galceran Galceran de Pinós, a qui juren complir-la mentre duri l'obligació esmentada.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Bernat Noves, *Decimum septimum manuale*, 1443, maig, 23 - 1444, setembre, 14, f. 45v-46r.

Die dominica XVIII augusti, anno predicto, in villa de Falceto, diocesis Terrachonensis.

Convocata^a et congregata aliama iudeorum ville de Falceto de mandato Anthonii Torres, baiuli dicte ville, verbaliter eis facto et congregata in scola dictorum iudeorum que est in dicta villa de Falceto, ubi alias *et cetera*, in qua

convocacione et congregacione intervenerunt hii qui sequuntur, scilicet^b Iuceff Samuel de Tholosa, Struch Bonsenyor, secretarii dicte aliame, Caravida Mercadell, Jaccell dez Callar, Cresques Bonsenyor, Abram Çalom, Jafudà Aaron, Samuel Struch de Tolosa, Vidal Mercadell, Johana Cofen, Salamó Atzay, Iuceff Cofen, Bonjuhà Johana, Jacob Castella,^c aliamam iudeorum dicte ville facientes et representantes ut maior et sanior pars ac eciam due partes et amplius *et cetera*, honorabilis Alexander Adret, in decretis licenciatus, habitator dicte ville de Falceto, procurator una et insolidum cum^d Berengario Jardí et Anthonio Saurina, ville de Móra,^e substitutus ab Arnaldo Peyró, draperio ville de Prades, procuratore egregie domine Gondissalbe Eximeniz d'Aranós, alias Johanne de Prades, egregii domini comitis Cardone et de Prades consortis et comitisse dicti comitatus de Prades ac domine baronie d'Entença, cum instrumento dicte procuracionis auctoritate mei, Bernardi Noves, notarii infrascripti, recepto in castro Cardone, diocesis Urgellensis, x die presentis et subscripti mensis augusti, habens ad hec specialiter et alia plenum posse, prout de dicta substitutione constat alio instrumento^f auctoritate mei, dicti et subscripti notarii, recepto in dicta villa de Falceto XVI die predicti presentis et subscripti mensis augusti, nomine predicto intimavit eisdem specialem obligationem, assignacionem et intra manus missionem per dictam egregiam dominam comitissam ac Johannem de Cardona et de Prades, eius filium, factas multum nobilibus dominis Bernardo Galcerando de Pinosio et de Fonolletto, vicecomiti de Insula et de Caneto, et Galcerando Galcerando de Pinosio et de Fonolletto, eius filio, pro certa quantitate et^g in certo casu contentis in quinto ex capitulis matrimonialibus factis et sequitis inter dictum multum nobilem Galcerandum Galcerandum de Pinosio et de Fonolletto et multum nobilem dompnam Margaritam de Cardona et de Prades, dictorum dominorum comitum filiam, de quibus fuit receptum instrumentum auctoritate mei, dicti et subscripti notarii, sub duobus kalendaris, quorum primum fuit in dicto castro Cardone XI die octobris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXX primo, de questia quam dicta egregia domina comitissa recipit quolibet anno in festis^h Sancti Johannis et Nathalis Domini super aliamis iudeorumⁱ dicte ville de Falceto et ville de Móra, que questia est mille quadringenti solidi quolibet anno, dixitque, iniunxit et mandavit eisdem predictis de dicta aliama ville de Falceto et aliis, presentibus, absentibus et futuris,^j quatenus unacum dicta aliama iudeorum dicte ville de Móra, ut est assuetum, respondeant et satisfaciant de predictis mille quadringentis solidis annis singulis dicta durante speciali obligatione et virtute eiusdem dictis multum nobilibus vicecomiti et Galcerando Galcerando, eius filio, aut

eorum procuratori aut cui seu quibus voluerint iuxta formam continenciam et tenorem predicti quinti capituli.

Quod eis in dicta scola lectum fuit de verbo ad verbum per infrascriptum^k Anthonium Lombard, notarium et scriptorem iuratum sub me, dicto et subscripto notario, quemadmodum respondere et satisfacere tenerentur predicte egregie domine comitisse, speciali obligacione predicta non facta, et ad hec se stringant medio iuramento et homagio, quos pro inde faciant et prestant venerabili Eymerico Cellent, domicello, procuratori dictorum multum nobilium dominorum vicecomitis et Galcerandi Galcerandi de Pinosio et de Fonolletto ibidem presenti.

Quibus sic intimatis, iniunctis et factis, statim dicti iudei de dicta aliama, omnes concordēs, nomine sui et aliorum presencium, absencium et futurorum,^l se predicta acceptare eaque sibi placere^m etⁿ iurarunt in animas eorum^o per decem precepta legis que Deus dedit Moysi in monte Sinahí et prestiterunt homagium manibus et osculo in humero dextero in posse predicti Eymerici Cellent, procuratoris ibidem presentis, quorum virtute promiserunt predicta omnia et singula attendere et complere, tenere et observare et in nullo contrafacere vel venire^p aliqua racione sive causa predicta durante speciali obligacione.

Que omnia et singula supradicta facta fuerunt in signum possessionis *et cetera*. Et dictus Eymericus Cellent dicto nomine, factis predictis, protestatus fuit dictos nobiles principales suos non solum re, sed eciam animo et corpori, predicta intendebant possidere.

De quibus omnibus *et cetera*. Que fuerunt acta *et cetera*, presentibus testibus honorabili Bernardo Çaportella, milite in Campo Tarrachone domiciliato, venerabili Guillermo Ferrarii et discreto Petro Perelló, notario ville de Falceto, ac Anthonio Lombard, notario habitatore Barchinone scriptoreque iurato sub me, dicto et subscripto notario.

a. in comuni al marge esquerre. *b.* Els noms dels jueus congregats estan escrits a dues columnes. Es transcriuen primer tots els de la columna esquerra i després els de la dreta. *c.* Damunt del nom de tots els jueus llistats, dues ratlletes obliqües per indicar la ferma i les abreviatures iur et ho (iuravit et fecit homagium) per indicar el jurament i l'homenatge. *d.* Segueix aliis ratllat. *e.* Berengario Jardí et Anthonio Saurina, ville de Móra, escrit a la interlínia. *f.* Segueix qu ratllat. *g.* pro certa quantitate et, escrit a la interlínia. *h.* Segueix sanctorum ratllat. *i.* Segueix et serracenorum ratllat. *j.* et aliis presentibus, absentibus et futuris, escrit a la interlínia. *k.* infrascriptum, escrit a la interlínia. *l.* nomine sui et aliorum presencium, absencium et futurorum, escrit a la interlínia. *m.* Segueix et adimplere operis per efectum ratllat. *n.* Segueix pro inde prestiter ratllat. *o.* in animas eorum, escrit a la interlínia. *p.* Segueix iure ratllat.

2

1443, agost, 20. Móra

Berenguer Jardí, de Móra, en qualitat de procurador substitut de Gonçalva Eiximenis d'Arenós, àlies Joana de Prades, consort del comte de Cardona i de Prades, comtessa de Prades i senyora de la baronia d'Entença, fa saber a l'aljama jueva de Móra que, a causa d'una obligació que hi ha en els capítols matrimonials entre Margarida, filla dels comtes de Cardona i de Prades, i Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet, fill de Bernat Galceran II de Pinós i de Fenollet, vescomte d'Illa i de Canet, han de satisfer a Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet la quèstia de 1.400 sous anuals que les aljames de Falset i Móra li han de pagar cada any. Els jueus de l'aljama accepten unànimement la petició, presten homenatge a Eimeric Sallent, procurador del vescomte d'Illa i de Canet i del seu fill, Galceran Galceran de Pinós, a qui juren complir-la mentre duri l'obligació esmentada.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Bernat Noves, *Decimum septimum manuale*, 1443, maig, 23 - 1444, setembre, 14, f. 46v-47r.

Postea vero die martis vicesima mensis augusti^a et anni predictorum, presente et vocato dicto Anthonio Lombard, notario et scriptore iurato sub me, dicto et subscripto notario, et presentibus eciam discreto Petro Saurina, prebitero vicario ecclesie ville de Móra, Anthonio Montagut et Raymundo Garau, dicte ville de Móra, pro testibus *et cetera*, convocata aliamam iudeorum dicte ville de Móra de mandato Arnaldi Pedrer, baiuli dicte ville, eis verbaliter facto et congregati in scola iudeorum dicte ville, ubi alias *et cetera*, in qua convocacione et congregacione intervenerunt hii qui sequuntur, videlicet Abram Johana, alias Colom, secretarius anno presenti unacum Aron Castella, absente,^b Çullam Çaporta, Abram Struch, Jacob Maçana, alias Menahem, Ienton Xanxell, Moce Albalà, Çamuel Simeon, Issach Castella, Issach Vinaig, Moce de Besalú, Iuceff Annuba, Iantol Andali, Abram Vinaig, Baró Albalà, Abram Xanxell, Abram Atzay, Iuceff Andali, Moce Johana, Salamó Atziz, Iuceff Xanxell,^c aliamam iudeorum dicte ville facientes et representantes ut maior et sanior pars ac eciam due partes et amplius *et cetera*, predictus Berengarius Jardí, procurator una et insolidum cum predictis honorabili Alexandro Adret et Anthonio Saurina, substitutus a predicto Arnaldo Peyró, procuratore dicte egregie domine comitis, cum instrumentis procuracionis et substitutionis superius designatis,^d fecit eisdem iudeis de dicta universitate ville de Móra ta-

les intimacionem et iniunccionem quales et prout fecerat predictis iudeis et aliame ville de Falceto, ut superius est videre.

Quibus sic factis, intimatis et iniunctis, incontinenti ipsi iudei de dicta aliama, omnes concordēs, nomine sui et aliorum presencium, absencium et futurorum^e dixerunt se acceptare predicta eaque sibi placere et iurarunt in animas eorum per decem precepta legis quos Deus dedit Moysi in monte Sinahí, necnon prestiterunt homagium manibus et osculo in humero dextero in posse predicti Eymerici Cellent, procuratoris dictorum multum nobilium dominorum vicecomitis et Galcerandi Galcerandi, eius filii, quorum virtute promiserunt *et cetera ut supra*.

Que omnia facta fuere *et cetera*. Et dictus Eymericus Cellent dicto nomine protestatus *fuit ut supra*. De quibus *et cetera*. Que fuerunt acta *et cetera*.

a. Segueix anno ratllat. b. Els noms dels jueus congregats que hi ha a continuació dels secretaris estan escrits a dues columnes. Es transcriuen primer tots els de la columna esquerra i després els de la dreta. c. Damunt del nom de tots els jueus llistats, dues ratlletes obliqües per indicar la ferma i les abreviatures iur et ho (iuravit et fecit homagium) per indicar el jurament i l'homenatge. d. cum instrumentis procuracionis et substitutionis superius designatis, escrit a la interlínia. e. nomine sui et aliorum presencium, absencium et futurorum, escrit a la interlínia.